

BAŞKENT
ÜNİVERSİTESİ

CEKAMER
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
CEZA HUKUKU VE
KRİMİNOLOJİ UYGULAMA VE
ARAŞTIRMA MERKEZİ

7. ULUSAL GELENEKSEL ÖĞRENCİ KOLOKYUMU

Çevre Adaleti

11

Mart

2026

Çarşamba

9.00 - 16.30

KOLOKYUM SONRASI YAYIN | POST-COLLOQUIUM PUBLICATION

7. Ulusal Geleneksel Öğrenci Kolokyumu: Çevre Adaleti

Editör: Prof. Dr. Ezgi AYGÜN EŞİTLİ

Editör Yardımcısı: Araş. Gör. Gün Sevi GİZLİ

ISBN: 978-625-92153-2-7

Yayıma Hazırlık: Prof. Dr. Ezgi AYGÜN EŞİTLİ

Tasarım: Anıl BOZKURTOĞLU

Yayın Hakkı © Haziran 2026

Başkent Üniversitesi Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi

Her hakkı mahfuzdur, bu kitabın yayın işini gerçekleştiren Başkent Üniversitesi Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi dışında, telif hakkı yasası uyarınca, tümü ya da herhangi bir bölümü, resmi ve yazısı editörünün ve yayımcısının yazılı müsaadesi alınmadıkça tekrarlanamaz, basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi çıkartılamaz veya kopya anlamı taşıyacak hiçbir işlem yapılamaz.

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ezgi AYGÜN EŞİTLİ | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Emin AKGÜL | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN | Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Zuhâl YENİÇERİ KÖKDEMİR | Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Derya DOĞRU | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilara AĞAOĞLU CANAY | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Can YALÇIN | Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür TAŞDEMİR | Yozgat Bozok Üniversitesi Hukuk Fakültesi

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ezgi AYGÜN EŞİTLİ | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Emin AKGÜL | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN | Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Zuhâl YENİÇERİ KÖKDEMİR | Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Derya DOĞRU | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilara AĞAOĞLU CANAY | Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Prof. Dr. Ezgi Aygün Eşitli	

BİRİNCİ OTURUM: ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE KORUMA MEKANİZMALARI

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Ali Haydar Göksel

İklim Politikalarının Yargısal Denetimi ve İdarenin Takdir Yetkisinin Sınırları	10
Ar. Gör. Ali Haydar Göksel	

İdare Hukuku ve Ceza Hukukunun Çevre Koruma Fonksiyonu: Genel Bir Değerlendirme	12
Azra Dila Hatıl Nisa Şamlıoğlu	

Anayasa Normu Olarak Çevre Hakkı ve İdari Kurumlar (1972-1982)	14
Yavuz Volkan Mazlum	

Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi	16
Yağmur Akış Ayşe Nur Bilgin	

Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Raporlarının Çevre Hakkı Kapsamında Değerlendirilmesi .	18
Serra Aydın	

İKİNCİ OTURUM: İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ÇEVRE ADALETİ

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Cemre Belçim Gölbaşı Uçar

Değişen Dünyada İnsan Hakları: Çevre Hakkını Savunmak Neden Önemli?	21
Ar. Gör. Cemre Belçim Gölbaşı Uçar	

Temiz Hava Hakkının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda İncelenmesi ..	22
Zeynep Nisa İpek	

Delhi’nin İmitasyon Yeşil Dağları	24
Balın Alime Maden	

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çevre Hakkının Korunması: İctihadın Evrimi ...	26
Burçin Özge Duvar	

ÜÇÜNCÜ OTURUM: ÇEVRE CEZA HUKUKU: ÇEVRE SUÇLARI VE EKOKIRIM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Gün Sevi Gizli

Türk Ceza Hukukunda Çevrenin Korunması: Genel Çerçeve ve Özel Kanunlardaki Görünüm 28
Ar. Gör. Gün Sevi Gizli

Çevre Suçlarında Seyirci Etkisi ve Bireysel Sorumluluk Algısı 30
Dicle Berfin Kızılkan

Uluslararası Çevre Hukuku Normlarının Türk Ceza Kanunu'na Projeksiyonu: Çevre Suçlarının Tarihsel ve Karşılaştırmalı Analizi 32
Ezo Ferda Topal

Roma Statüsü ve 5. Suç: Ekokırım Suçunun İncelenmesi 33
Zeynep Ceren Yiğit

Çevre Hukukuna Hâkim Olan İlkeler ve Türk Ceza Kanunu'ndaki Yansımaları 35
İrem Naz Çetin

Çevre Adaleti Bağlamında Roma Statüsü Merkezli Ekokırım Yaklaşımı: Belçika Örneği Üzerinden Türk Hukukunda Kodifikasyon İhtiyacı 38
Fatma Berfin Çetin

DÖRDÜNCÜ OTURUM: ÇEVRE HUKUKUNDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Özgür Sevim

İklim Değişikliğinin İş İlişkilerine Etkisi: Adil Geçiş Perspektifinden Bir Değerlendirme 41
Ar. Gör. Özgür Sevim

Yeşil Kriminoloji Perspektifinden Yapay Zekânın Maddi Döngüsü ve Çevresel Zararlar 42
Av. Emine Elif Güner

Hukukun Antroposen Krizi: Nesneleştirilen Doğadan Hak Öznesi Ekosisteme – Ceza Yargılamasında Yeni Bir Aktör Önerisi 43
Semanur Kaya

Çevre Adaleti Bağlamında Sokak Hayvanlarına Yönelik Politikaların Hukuki ve Toplumsal Değerlendirilmesi 44
Sude Melis Göker

Çevre Adaleti Kavramı ve Hukuki Boyutları 46
Zeynep Naz Dağ

KAPANIŞ OTURUMU

Oturum Başkanlarının Sonuç Raporları

Birinci Oturum	48
İkinci Oturum	49
Üçüncü Oturum	50
Dördüncü Oturum	52

ÖNSÖZ

*Prof. Dr. Ezgi Aygün Eşitli**

Çevrenin korunması, hem insan sağlığı hem de diğer canlıların yaşamını sürdürebilmesi için büyük önem taşır. Doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması, hava, su ve toprak kirliliği gibi sorunlara yol açarak ekosistemin dengesini bozar. Bu nedenle çevrenin korunması yalnızca bireylerin değil, toplumların ve devletlerin de ortak sorumluluğudur. Sürdürülebilir bir yaşam için doğal kaynakların dikkatli kullanılması, geri dönüşümün yaygınlaştırılması ve çevre bilincinin artırılması gerekmektedir. Çevrenin korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulan kurallar bütünü çevre hukuku olarak adlandırılır. Çevre hukuku; çevrenin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çevreye verilen zararların önlenmesi amacıyla düzenlenen ulusal ve uluslararası hukuk kurallarını kapsar.

Çevrenin korunması, sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelecek için vazgeçilmezdir. Çevre hukuku, doğayı korumak ve çevre suçlarını önlemek için önemli bir araçtır. Bireylerin çevreye duyarlı davranması ve devletlerin etkili yasal düzenlemeler yapması sayesinde doğal denge korunabilir ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakılabilir.

Çevre adaleti ise dezavantajlı gruplar da dahil olmak üzere hiç kimsenin çevre kirliliğinin, iklim değişikliğinin ya da diğer ekolojik sorunların orantısız yükünü taşıyamaması gerektiğinin altını çizer. O halde çevre hukuku, kanun önünde eşitlik ilkesinden hareketle herkesi çevrenin zararlı etkilerine karşı eşit şekilde koruyabilmeli, çevresel uygulamalar adil olmalıdır.

Bu yıl yedincisini düzenlediğimiz geleneksel öğrenci kolokyumumuzda bu hassasiyetten yola “Çevre Adaleti” konusu ele alınmıştır. Şüphesiz ki bu konuyu başta iklim krizi olmak üzere çevresel etkilerden en çok etkilenecek ve bu etkileri bertaraf etmek adına da en büyük sorumluluğu taşıyacak kesim olan gençlerimizle tartışmak, onların bakış açılarını dinleme fırsatını bulmak ve seslerini duyurmalarına vesile olmak önemlidir. Bu yıl da her yıl olduğu gibi farklı okul ve disiplinlerden lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenci katılımlarıyla nitelikli tartışmalara ev sahipliği yapan kolokyumumuz, genç seslere olan güvenimizi pekiştirmiştir.

“Çevre Hukukunun Gelişimin ve Koruma Mekanizmaları”, “İnsan Hakları Bağlamında Çevre Adaleti”,

* Başkent Üniversitesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü& Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

“Çevre Ceza Hukuku: Çevre Suçları ve Ekokırım” ve “Çevre Hukukunda Güncel Yaklaşımlar” ana başlıklarını taşıyan oturumlarımızda, geçmişten bugüne çevre hukukunun gelişimi ve iklim politikaları, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, çevre suç ve cezaları ile çevre hukukundaki güncel gelişmeler tartışılmış, bir gelecek perspektifi çizilmeye çalışılmıştır.

Sosyal eşitliğin hâkim olduğu adil bir çevresel yapıda ve sağlıklı bir çevrede yaşamak sosyal hukuk devletinde insan için bir haktır. Devlet için ise bu hakkın kullanımını sağlamak bir yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır. Ne var ki bugün çevresel etkilerin artık devletlerin sınırlarını aşarak tüm dünyayı tehdit eder boyuta ulaşması, çevre kirliliği ve çevresel adaletsizliklerle uluslararası işbirliği içinde topyekûn bir mücadeleyi zorunlu kılmaktadır. Bu mücadele konunun sınır aşan etkileri de göz önünde bulundurulmak suretiyle hem hukuki, hem politik hem de önleyici alanda atılacak adımlarla mümkün olabilir. İnsanoğlu ona kalacak başka bir dünya olmadığını ve doğaya karşı olan umarsızlık devam ettiği sürece çok da uzak olmayan bir gelecekte geri döndürülemez bir şekilde yıkıcı etkilere maruz kalabileceğimizi göz önünde bulundurmalıdır. Zira doğa her zaman kendisini korur... Peki ya o gün geldiğinde insan da kendisini koruyabilecek midir? Bu sebeple hâlihazırda geç kalınmış adımlar artık daha fazla vakit kaybetmeksizin atılmalıdır...

Kolokyumumuzun mevcut sorunlara ve çözüm önerilerine ışık tutmasını diler, saygılar sunarım...

BİRİNCİ OTURUM

ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE KORUMA MEKANİZMALARI

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Ali Haydar Göksel

İKLİM POLİTİKALARININ YARGISAL DENETİMİ VE İDARENİN TAKDİR YETKİSİNİN SINIRLARI

*Ar. Gör. Ali Haydar Göksel**

İklim değışikliğı, günümüzde yalnızca çevre politikalarının değil, aynı zamanda insan haklarının da merkezinde yer alan çok boyutlu bir sorun hâline gelmiştir. Devletler bu sorunun yol açacağı tahribatı önlemek en azından azaltmak amacıyla çeşitli iklim politikaları geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte, bu politikaların yeterliliğı ve etkililiğı giderek daha fazla tartışma konusu olmuş ve bu tartışmalar “iklim davaları” olarak adlandırılan yargısal süreçlere yansımıştır.

İklim davalarında uyumsuzluk konusu, mahkemelerden belirli bir politikanın uygulanmasına yönelik yargısal emirden ziyade mevcut politikaların hukuka uygunluğunun denetlenmesidir. Bu davalar özellikle yaşam hakkı başta olmak üzere temel hakların korunmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda temel mesele, devletlerin öngörülebilir ve ciddi çevresel riskler karşısında pasif kalıp kalamayacağı sorusunda düğömlenmektedir.

Bu çerçeve, devletlerin iklim değışikliğı karşısındaki hukuki konumunu idare hukuku bakımından tartışmalı bir alan hâline getirmiştir. Zira idarenin bu alandaki konumu yalnızca politika üretme serbestisi ile değil, aynı zamanda pozitif ve önleyici yükümlölükler çerçevesinde şekillenmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, uluslararası çevre hukuku ve anayasal düzenlemelerden kaynaklanan bu yükümlölükler, devletlerin iklim politikalarını belirli bir normatif çerçeveye uygun biçimde oluşturmasını gerektirmektedir. Bu yükümlölüklere uygunluğun denetimi ise yargısal denetimin konusunu oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, yargısal denetim idarenin takdir yetkisi ile sınırlanmaktadır. Takdir yetkisi, iklim politikalarının araç ve yöntemlerinin belirlenmesinde devlete belirli bir hareket alanı tanımaktadır. Ancak bu yetkinin varlığı, söz konusu alanın yargısal denetim dışında kaldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim yargı, idarenin hareketsiz kalması veya açıkça yetersiz önlemler alması hâlinde hukuka uygunluk denetimi gerçekleştirebilmektedir.

Yargısal denetimin somutlaştırılmasında çevre hukuku ilkeleri belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesi ve gerekli özen (due diligence) yükümlölüğü, idarenin pasifliğini hukuken meşrulaştırmasını engelleyen ve bilimsel belirsizlikleri tek

* goksel@ankara.edu.tr / alihgoksel@gmail.com, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İdare Hukuku Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

başına gerekçe olmaktan çıkaran temel ölçütlerdir. Uluslararası yargı içtihatları da bu ilkeleri göz önünde tutarak kararlar vermektedir.

Tebliğ konusu, Türk idare hukuku bakımından da değerlendirmeyi içermektedir. Türk hukukunda idarenin takdir yetkisi kabul edilmekte ve bu yetkinin yargısal denetimi hukukilik denetimi ile sınırlıdır. Bununla birlikte Danıştay'ın özellikle çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) davalarındaki içtihatları, çevresel riskler karşısında idarenin hareketsizliğinin yargısal denetime konu olabileceği yönündedir.

Yapılan tespitler, iklim politikalarının bütünüyle yargısal denetim dışında olmadığını, ancak yargının idarenin yerine geçerek politika belirleyemeyeceğini göstermektedir. Bu nedenle yargısal denetimin sınırı hukukilik denetimi ile belirlenir. İklim davaları, yargının politika üretmesine yol açmaz. Buna karşılık idarenin takdir yetkisini hukuk devleti ilkesi ve çevre hukuku normları çerçevesinde sınırlar. Devletlerin iklim değişikliği karşısında geniş bir takdir yetkisi vardır. Ancak bu yetki hareketsiz kalma özgürlüğü anlamına gelmez. Etkili ve yeterli önlemler alma yükümlülüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından hukuki bir zorunluluktur.

Anahtar Kelimeler: İklim Davaları, Takdir Yetkisi, İklim Politikaları, Çevre Hakkı, Çevre Hukuku İlkeleri

Azra Dila Hatıl^{}
Nisa Şamlıoğlu^{**}*

Çevre, günümüz dünyasında giderek artan önemiyle korunması ve geliştirilmesi zorunlu bir hukuki değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme, kentleşme ve teknolojik gelişmelerin hız kazanması, çevre üzerinde ciddi baskılar oluşturmuş; bu durum çevrenin hukuki koruma altına alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye’de çevre hakkı, 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde güvence altına alınmış; herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu hükmüne yer verilmiştir. Anılan maddede çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi hem devlete hem de bireylere yüklenen anayasal bir ödev olarak düzenlenmiştir. Bu anayasal çerçeve doğrultusunda çevre kavramının hukuki içeriğinin belirlenmesi de önem arz etmektedir. Nitekim 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda çevre; canlıların yaşamları boyunca karşılıklı etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmıştır.

Çevrenin bu şekilde tanımlanması ve anayasal güvence altına alınması, çevre hakkının yalnızca teorik bir hak olarak kalmaması sebebiyle, etkin ve işlevsel hukuki koruma mekanizmalarıyla teminat altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çevrenin korunması, idare hukuku ve ceza hukuku başta olmak üzere farklı hukuk dalları aracılığıyla çok katmanlı bir yapıya kavuşturulmuştur.

Anayasamızın 56.maddesi ile çevre ile ilgili yükümlülükler hem bireye hem de idareye verilmiştir. Bireye yüklenen ödevler birey özelinde sınırlı kalsa da idarenin ödevleri kamu gücünü kullanma yetkisine sahip olması dolayısıyla daha geniş çapta ve daha çoktur. İdare, hem kendine yüklemiş olan yükümlülükleri yapmalı hem de bireylerin yükümlülüklerini yapıp yapmadıklarını denetlemeli, gerekli olduğu takdirde bireye yaptırım uygulamalıdır. Bu konuda ilk denetim yapma ve fiil suç boyutuna varmadığı takdirde idari yaptırımı uygulama yetkisi idareye aittir. Sonuç olarak, idare hem çevreyi koruma ile ilgili ödevlerini yerine getirmekle birlikte hem bireyi bu konuda denetlemekle hem de kamu hizmetlerini gerçekleştirirken zorunlu da olsa çevreye ne kadar zarar verdiğinin hesabını yapmak ve bu iki değeri denkleştirmek ile yükümlüdür.

^{*} Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{**} Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{***} Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Buna karşılık ceza hukuku, çevrenin korunmasında daha çok yaptırımcı ve tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir. Çevreye yönelik ihlallerin ağırlık kazanması veya idari hukuk araçlarının yetersiz kaldığı durumlarda ceza hukuku uygulama alanı bulmakta; çevreye kasten ya da taksirle zarar veren fiiller suç olarak düzenlenerek cezai yaptırıma bağlanmaktadır. Özellikle çevreye yönelik ağır ve kalıcı tahribatların yalnızca idari yaptırımlarla önlenememesi durumunda, ceza hukuku bu alanda son çare (*ultima ratio*) niteliğini haiz bir koruma mekanizması olarak önem kazanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, çevre ceza hukuku ile idare hukuku arasındaki ilişki, normatif bir çatışmadan ziyade işlevsel bir tamamlayıcılığa dayanmaktadır. Aynı fiilin hem idari hem de cezai yaptırımlara konu olabilmesi, çevrenin korunmasına verilen önemin bir göstergesi olduğu gibi, bu alanda çok katmanlı ve bütüncül bir yaklaşımın benimsendiğini de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çevre ceza hukuku ile idare hukuku arasındaki söz konusu tamamlayıcı ilişki, çevrenin etkin, sürdürülebilir ve kalıcı biçimde korunmasının hukuki temelini oluşturmaktadır.

Çevre en basit tabiriyle canlıların yaşadığı ortamı kapsayan bir bütündür. Aynı şekilde Çevre Kanunu 1. Maddesinde “... bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin...” demek suretiyle bir tanımlama yoluna gitmiştir. Devamında ise aynı kanunun 2. maddesinde “*Çevre: Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı,*” belirterek çevre tanımının kapsamını fevkalade genişletmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki kanunkoyucu çevreyi yalnızca ekolojik bir düzlemde ele almamış aynı zamanda bu hususun sosyal, ekonomik ve hatta kültürel boyutunu da kapsamayı amaçlamıştır.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye’nin çevre ve çevre hukuku ile ilişkisi dönemin ekolojik bilinci ile paralel olarak seyretmiştir. Kronolojik olarak takip edildiğinde Türkiye’nin de katılım sağladığı Stockholm Konferansı ile hız kazanmış, ardından ise çeşitli idari kurumlar aracılığı ile bildirgede sözü geçen tedbirlerin alınmasına önayak olunmaya çalışılmıştır. Nihayetinde ise 1982 anayasamız bu meseleyi bir anayasal norm haline getirmiştir.

Burada incelenecek olan husus ilgili Çevre Kanunun yürürlükteki anayasamız ile olan ilintisi ve kanunkoyucunun anayasa taslak halindeyken görüşü şeklinde olacaktır. Bilindiği üzere 18/10/1982 tarihli anayasamızın üçüncü bölümünde yer alan sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler babında içerisinde bulunan *sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması* başlığını taşıyan maddedir. İşbu madde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının sahip olduğunu ve devletin ödevlerini belirtirken ayrıca vatandaşlarına da bu ödevi öngörmüştür.

Burada ilgi çekici olan husus kanunkoyucu maddede 56. maddede sağlık hizmetlerinin ve çevrenin korunmasının bir bütün olarak aynı madde içerisinde değerlendirmiştir. Bu vesileyle kanunkoyucu çevrenin insan sağlığı için önemini vurgulamakla birlikte devletin sadece vatandaşın hayatını, beden ve ruh sağlığı ile sürdürmesini sağlamak değil bu unsurları tehdit edecek herhangi bir çevresel faktörün önlenmesini kendine görev edinmiştir.

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Lakin sözü geçen maddenin son halini alması dönemin siyasi konjonktürü sebebiyle farklı aşamalardan geçmiş ve aynı zamanda çeşitli uluslararası konvansiyonların etkisi görülmüştür. Bunun en net örneği anayasa taslak halindeyken yapılan gerekçelendirmelerdir.

Danışma Meclisi 166 no'lu Komisyon raporunda **Çevrenin Korunması** başlıklı 64. Madde “*Herkes, dengeli ve sağlıklı bir tabii çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, her türlü çevre kirlenmesini önleyici ve tabii çevreyi koruyucu ve geliştirici önlemleri alır.*” Görülmektedir ki, yürürlükteki düzenlemeye nazaran, devlet dengeli ve sağlıklı çevrede yaşama hakkının süjesini kişi ve kişi topluluklarına vermiştir fakat çerçevenin kirlenmesini önleyici ve korucu faaliyetler ödevini sadece devlete aktif statü hakkı olarak tanımıştır. Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin gerekçesinin temelinde artan sanayileşmenin çevreye bıraktığı olumsuz etki üzerinde durulmuş, çevre kirlenmesinin yarattığı tahribatının kişiler neticesinde bilinç yarattığı ve bu bilincin desteklenmesi gerektiği, çevreyi koruyucu fiili tedbirlerin ve faaliyetlerin gerekliliği konusunda kanaat getirmişlerdir.

Çevre kanununda çevre kavramı canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade eder. Çevre hukuku ise çevrenin korunması amacını taşıyan tüm hukuk normlarını kapsayan bir hukuk alanıdır. Diğer bir deyişle insanın doğal yaşam alanının gelişimi, bakımı ve korunmasını sağlayacak kurallar bütününe çevre hukuku denir.

Çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelere Roma hukuku İslam hukuku gibi eski hukuk sistemlerinde de rastlanılmaktaysa da, esas itibarıyla bir hukuk disiplini olarak çevre hukukunun doğuşu 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve hızlı sanayileşme sonucunda artan çevresel tahribat, küresel ısınma, ısı kaynaklarının azalması gibi sorunları ciddi boyutlara ulaştırmıştır; bu süreç çevresel değerlerin hukuki güvence altına alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun sonucunda anayasa, kanun ve yönetmeliklerde ayrıca uluslararası düzeyde çeşitli sözleşmelerde, konferanslarda çevreye ilişkin hükümler yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda uluslararası çevre koruma girişimleri 1913 Bern Konferansı ile başlamış, 1923 Paris ve Londra Konferansları ile devam etmiş; özellikle 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Hakları Konferansı çevre hakkının ilk kez açıkça dile getirildiği bir dönüm noktası olmuştur.

Dünyada da çevre bilincinin dönüm noktası olarak değerlendirilen 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Hakları Konferansı Türkiye'de de çevre bilincinin yükselmesine yol açmıştır. Bu çerçevede 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuş; çevre sorunlarına ilişkin ilk kapsamlı ulusal politikaların oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır. 70'li yıllar Türkiye'de çevreyle ilgili kurumsal alt yapının oluştuğu ve çevre yönetiminin devlet politikası haline geldiği bir geçiş aşamasıdır. Türkiye'de çevre hukukunun en önemli gelişmelerinden biri de 1982 Anayasası ile çevre hakkının anayasal bir hak olarak tanınmasıdır. Anayasanın 56.maddesi ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve teminat altına alınmıştır. Bu hüküm Türkiye'de çevre hukukunun normatif temelini anayasa düzeyinde kurulmasını sağlamıştır. Anayasal düzenlemeleri takiben 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu

^{*} Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{**} Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{***} Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

kanun dağınık olan normatif yapıyı tek bir temel kanun altında toplamış ve çevre yönetimini kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur. Bu kanunla birlikte çevresel yönetimde; önleme ilkesi esas alınmış izin ve denetim mekanizması öngürölmüş ve Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) sisteminin çekirdeği oluşmuştur. Bu dönemde Türkiye, çeşitli uluslararası çevre sözleşmelerine taraf olarak küresel çevre koruma sistemine entegre olmuş; Avrupa Birliği uyum süreci ise çevre mevzuatının kapsamlı biçimde yenilenmesini hızlandırmıştır. 1993 ÇED Yönetmeliği ile çevresel etki değerlendirmesi uygulamaları yerleşmiş, 2006 yılında ise Çevre Kanunu'nun revizyonu ve Türk Ceza Kanunu'nda çevre suçlarına yer verilmesi, çevre korumasını hem idari hem cezai açıdan güçlendirmiştir. Bu süreç, Türkiye'de çevre hukukunun modern, bütöncöl ve sürdürülebilirlik odaklı bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre hukuku, çevre hakkı, çevre bilinci, çevre koruma, 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 1982 Anayasası, Stockholm Konferansı, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), TCK ilgili maddeleri

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) RAPORLARININ ÇEVRE HAKKI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

*Serra Aydın **

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), 2872 Sayılı Çevre Kanunu ile hukukumuzda girmiş olup düzenlemeleri Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği ile süreç düzenlenmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi uygulaması, üçüncü kuşak insan hakları kapsamında değerlendirilen çevre hakkının korunması amacıyla yürürlüğe konulmuştur.

Anayasanın 56. maddesinde çevrenin korunması kapsamında yaşam hakkıyla ilişki kurularak çevre hakkında dolaylı olarak belirtilmiştir. Bu madde kapsamında devlete ve vatandaşlara koruma ödevi yüklenmiştir. Çevre hakkı en temel insan hakkı olan yaşam hakkı ile ilişkilendirildiği için bu hakkı tehdit edebilecek çevre sorunlarının yaratılmasına karşı direnme hakkı ve talep hakkını da içinde barındırır. ”

Vatandaşların bu haklarına ve görevlerine karşılık olarak devletin sağlıklı bir çevre sağlama borcu vardır. Devlet bu borcunu yerine getirmek amacıyla çeşitli düzenlemeler getirerek, yüksek ölçekli projelerde çevreye zarar verilmesini önlemeyi amaçlamıştır.” Bu düzenlemeler, hem Bakanlık hem de yerel otoriteler, çevresel standartlara uyumu değerlendirmek için düzenli denetimler gerçekleştirmektedir.

Bu denetim mekanizmalarından biri olan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporlarının hazırlanma süreci; Proje sahibinin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş kurum veya kuruluşlara başvurusuyla başlar. İlk aşamada hazırlanan “ÇED Başvuru Dosyası”, Bakanlık bünyesindeki İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu (İDK) tarafından incelenerek projenin kapsamı ve formatı belirlenir. Projenin çevre üzerinde önemli etkileri olabileceği kanaatine varılması durumunda “ÇED Gereklidir” raporu verilir. ÇED Gereklidir raporu verildikten sonra yöre halkının görüş ve önerileri alınarak denetim sağlanır. Ardından, disiplinler arası bir uzman kadrosu tarafından hazırlanan nihai ÇED Raporu veriler ışığında değerlendirilir. Komisyonun incelemeleri

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, TBB tarafından, 8 Aralık 2007 tarihinde yapılan “İnsan Hakları, Adalet ve Anayasa” konulu sempozyumda Av. İ. Güneş Gürseler’in yaptığı konuşma metni. Erişim tarihi: 22.12.2025

*** “Çevre Sorunları, Devletin Pozitif Yükümlülüğü ve İdarenin Sorumluluğu”, Süheyla Suzan GÖKALP, memleket Siyaset Yönetim (MSY), Cilt 17, Sayı 38, Aralık 2022, 267-300. Erişim tarihi: 15.12.2025

sonucunda, projenin çevreye verebileceği zararların kabul edilebilir düzeyde olduğunun ve taahhüt edilen önlemlerin yeterliliğinin tespiti halinde, “ÇED Olumlu” kararı verilir; aksi takdirde faaliyetin gerçekleştirilmesine hukuken izin verilmez.” **

Bu bildirinin amacı sistem çevre hakkının korunması üzerine gitme imkânı sağlamış ve denetleme mekanizması olarak çalışan Çevresel Etki Değerlendirmesi raporlarını daha geniş kapsamda taramak, temel haklarımızdan biri olan yaşam hakkına sıkı sıkıya bağlı olan çevre hakkı ile bağlantısını analiz etmektir.

* “ÇED Uygulamaları” <https://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamalari-i-82207> Erişim Tarihi: 23.12.2025

** Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi, 2022, 31907, 29.07.2022

İKİNCİ OTURUM

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ÇEVRE ADALETİ

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Cemre Belçim Gölbaşı Uçar

DEĞİŞEN DÜNYADA İNSAN HAKLARI: ÇEVRE HAKKINI SAVUNMAK NEDEN ÖNEMLİ?

*Ar. Gör. Cemre Belçim Gölbaşı Uçar **

İnsan haklarının uluslararası hukukun konusu haline geldiği 20. yüzyılın ortalarından 21. yüzyılın başlangıcına kadar olan dönemde onlarca insan hakları belgesi kabul edilmiştir. Bu belgeler ve inşa edilen küresel ve bölgesel koruma mekanizmaları, yeni dünya düzeninin rejimi olarak belirlenen insan haklarını koruma amacını taşımaktadırlar. Bu amaç, söz konusu insan hakları belgelerinin başlangıç metinlerinde yer alan haliyle doğalcı temellendirmeyi yansıtmaktadır. Bu anlamda insan haklarının, insanın sırf insan olması sebebiyle doğuştan sahip olduğu, evrensel, devredilmez, dokunulmaz ve vazgeçilmez haklar olduğu anlayışı hakimdir.

İnsan haklarının doğalcı temellendirmesinin karşısında pozitivist görüş olarak adlandırılan bir başka yaklaşım gelişmiştir. Bu görüşe göre bir hakkı insan hakkı yapan şey, o hakkın birtakım uluslararası hukuk metinlerinde yer alması ve bu belgelerin kabul edilmiş olmasıdır. Bu anlamda bir hak, dünya devletlerince kabul edilen bir uluslararası belgede yer almıyorsa, onun diğer haklardan ayrı olarak insan hakkı statüsüne ulaştığı ve bu özel statünün koruma mekanizmalarına sahip olduğu söylenemez. Çevre hakkı da bu açıdan değerlendirildiğinde, örneğin AİHS sisteminde, yaşam hakkı, evlenme hakkı veya özel hayata saygı hakkı gibi bir insan hakkı olarak sözleşme ve protokol metinleri içerisinde yer almadığı görülür. Ancak özellikle yaşam hakkı ve özel hayata saygı hakkı kapsamında gündeme gelebilir ve mahkeme yargılamasına konu olabilir. Bu durum AİHS'nin yaşayan bir sözleşme olmasından kaynaklanır. Sözleşme, yaşayan, dinamik bir belge olduğu için günün koşullarına uygun bir şekilde Mahkeme tarafından yorumlanabilmekte ve hakların kapsamı genişletilebilmektedir.

20. yüzyılda yeni dünya düzeninin en önemli sac ayaklarından biri olarak kabul edilen ve ilan olunan insan haklarına bakış açısı günümüzde bir kırılma evresinden geçmektedir. Tebliğde bu güncel süreç dikkate alınarak sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının neden savunulması gerektiği ele alınmıştır. Bu anlamda öncelikle bir insan hakkı olarak çevre hakkı incelenmiş, ardından insan haklarını koruma mekanizmalarının bu hakkın korunmasındaki etkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *çevre hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, doğalcı temellendirme, pozitivist görüş, AİHS.*

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

TEMİZ HAVA HAKKININ AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ

*Zeynep Nisa İpek **

Yakın geçmişe baktığımızda bir çevre krizi olarak her geçen gün büyüyen hava kirliliği krizi, her saniye aldığımız nefesi ilgilendiren bir durum. Avrupa Çevre Ajansının 2024 yılında sunduğu verilere bakıldığında, Avrupa’da hava kirliliğine atfedilebilecek 253.00 ölümün gerçekleştiği tahmin ediliyor[†]. Avrupa bölgesinde, “sıkça görülen hava kirletici” olarak tanımlanan PM, O₃, NO₂, ve SO₂ gibi maddeler, Dünya Sağlık Örgütünün tavsiye ettiği oranların oldukça üstünde seyrediyor^{***}. Hava kirliliği krizi, modern yaşantının getirileri nedeniyle, hem şehir hem de kırsal alanda kendini gösteren “dış mekan hava kirliliği” olabileceği gibi^{****} evlerde günlük hayatta kullanılan ocak ve benzeri ev aletlerinin sebep olduğu “iç mekan hava kirliliği” olarak kendini gösterebiliyor^{*****}. Bu krizle beraber her geçen gün artan sıkça görülen hava kirletici oranları insan sağlığını ciddi şekilde etkiliyor tüm bu süreçte gereken önlemlerin alınması ile yaptırımların uygulanması için bireyler ve aktivizm grupları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurularda bulunuyor.^{*****}

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı kapsamındaki hakların yorumlanmasında temel bir referans noktası teşkil etmektedir.^{*****} Bu bağlamda temiz hava hakkı, bir madde olarak düzenlenmese de yaşam hakkı ile özel ve aile hayatına saygı hakkı gibi pek çok sözleşme maddesi kapsamında dava konusu edilmiştir. Temiz hava hakkı, bu maddelerle olan bağlantısının yanı sıra “çevre hakkı” içerisinde de değerlendirilmektedir. Çevre hakkı; teknik ve bilimsel ilerlemenin yarattığı risklere karşı sadece günümüz insanını değil, gelecek nesilleri de korumayı amaçlayan “üçüncü nesil insan hakları” arasında yer alır.^{*****} Yazılı metinlerde doğrudan

[†] Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{††} Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

^{***} European Environment Agency. (2025, 27 Mart). Hava kirliliği seviyeleri Avrupa genelinde hâlâ çok yüksek [Web Arşivi]. <https://web.archive.org/web/20250327122920/https://www.eea.europa.eu/tr/highlights/hava-kirliligi-seviyeleri-avrupa-genelinde> (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{****} World Health Organization. (2021). WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM_{2.5} and PM₁₀), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide. <https://iris.who.int/handle/10665/345329> (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{*****} World Health Organization. (2022, December 19). Ambient (outdoor) air quality and health [Fact sheet]. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health) (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{*****} World Health Organization. (2025, December 16). Household air pollution and health [Fact sheet]. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/household-air-pollution-and-health> (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{*****} Weller, R., & Engstrom, S. (2022, 16 Eylül). Air pollution: The lawsuits that are holding governments to account. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2022/09/air-pollution-lawsuits-holding-governments-to-account/> (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{*****} ClientEarth (2021). Individual right to clean and healthy air in the EU. <https://www.clientearth.org/latest/library/individual-right-to-clean-and-healthy-air-in-the-eu/> (Erişim tarihi: 29.12.2025)

^{*****} Kaboğlu, İ. Ö. (1992). İnsan haklarının gelişme özelliği ve anayasa yargısı (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden günümüze). Anayasa Yargısı, 9, 123-149.

yer almayıp yargısal yorumlarla türetilen bu hakların davalara konu edilmesi, söz konusu hakların günümüzde somut birer hukuki zemine oturmasına olanak sağlamaktadır. Bu davalar devletlerin hava kirliliği krizine yönelik tutumlarını ortaya koyarken, mahkeme kararları ise bu krizin önlenmesi adına hukuki bir yol haritası sunmaktadır.

Bildirinin amacı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde alınan bu kararlar doğrultusunda bu hakkın nasıl korunduğuna ve devletlerin verilen hükümler sonrasında aldıkları önlemler ile attıkları adımlara dair verileri incelemek ve ülkelerin temiz hava hakkına dair tutumlarını yorumlama aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu çalışma kapsamında, aleyhlerine açılan davalar üzerinden incelenecek ülkeler Türkiye, İtalya ve Almanya olarak belirlenmiştir. Bu ülkelerin seçilmesinde; Türkiye'nin tutumunun analiz edilmesi ve diğer iki ülkeyle kıyaslanmasının yanı sıra, bu ülkelerin Avrupa'nın farklı coğrafi bölgelerinde yer almaları ve çeşitli sanayi sektörlerinde aktif rol oynamaları kıstas alınmıştır.

Aynı ülkede, farklı bölgelerde doğmuş iki vatandaş düşünelim. Vatandaşlardan ismi Bern olan ailesinden ve okulundan çevreye, ekolojik dengeye nasıl davranacağına dair eğitimler almış; kendisine öğretilen bu kurallara uymayan insanların yaptırımlara uğratıldığını gözlemlemiş ve ekolojik adaleti kavramış olsun. Diğer vatandaşımız Delhi’nin etrafında ise çevre hukukuyla alakalı hukuki düzenlemeler yapılmamış, yapılanlar da politik sebeplerle hiç uygulamaya geçirilmemiş.

Peki yaşadığı bölgede ekolojik adalete çok önem verilen Bern gerekli özeni gösterirken Delhi’ye hiçbir yaptırım uygulanmadığını görüyorsa sizce de bunun aynı ülkenin vatandaşlarına adaletsiz bir uygulama olduğunu düşünmeyecek mi? Varsayımlarımızı somutlaştıracak olursak, Çin’de ortaya çıkan bir virüsün tüm dünyaya günler içinde yayıldığını, denizin karşısındaki patlamanın radyasyonlarının bizi de yıllarca etkilediğini göz önünde bulundurduğumuzda Hindistan’da gerçekleştirilen ekolojik adaletsizliğin; gerekli özeni gösteren İsviçre’yi de etkilemeye başlamasının çok uzun sürmeyeceğini şüphesiz söyleyebiliriz. Bu durumda aynı Dünya’da yaşayıp bir ülkenin hukuka aykırı davranışından diğerleri de zarar görürken hiçbir yaptırıma uğramaması açıkça hukuka aykırıdır. Hindistan’da 50 yıl içinde hava kirliliğinden ölen 2.5 milyon prematüre bebek, yine aynı süre içinde Hindistan’ın temiz su kaynaklarının üçte birinin yok olması, ülkede yaşayan 3 yaş altı çocukların yarısının kan değerlerinde ölüme sebep olabilecek zararlı partiküllerin bulunması, okul çağındaki çocukların %12’sinin astımla mücadele etmesi gibi gerçekler göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin yaptırıma tabii tutulmamasının vatandaşlarının hayatı üstünde de ne derece zararlar doğurduğu aşikardır. Sadece Hindistan’da her 10 haftada bir Başkent Üniversitesi Bağlıca kampüsü kadarlık ormanın yok olduğu, biz bu eğitim yılını bitirene kadar 3 kampüs kadarlık ormanın yok olacağı, hatta bu verilerin 2000’lerin başındaki orman tahribi oranına göre hesaplandığını ve gittikçe daha da kötüleştiğini, bunun sadece tek bir ülkenin tahribatı olduğunu düşünürsek durumun vahametini daha çok kavrayabiliriz. Başkent Üniversitesi hukuk öğrencilerinin 20’li yaşlarında mezun olduğunu varsayarsak biz diplomamızı alana kadar sadece Hindistan’da 2 adet Atatürk Orman Çiftliği boyutunda orman çoktan hukuksuzluk sebebiyle yok olmuş olacak. Emin olun ki bu tahrip edilen ormanın gerçekten Atatürk Orman Çiftliği olması çok uzak bir gelecek değil.

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Günümüzde dünyanın en büyük sera gazı emisyonu salıcısı konumunda olan Çin’de ‘iki dağ teorisi’ adında bir ilke vardır ve “Yemyeşil dağlar, altın ve gümüş dağlar kadar değerlidir” sözünden doğmuştur. Delhi gibi ekolojik adaleti düşünmeyip şirketlerini, fabrikalarını sadece kar marjını düşünerek yöneten ve yeşil dağları yok ederken altın dağlarını büyüten milyonerler hiçbir ceza hukuku düzenlemesiyle karşılaşmadıkları gibi Dünya’nın sonunu getirdiklerinin farkında olduklarından milyonlarca liralık yer altı sığınakları inşa ettirmekte ve ironiktir ki bu sığınakların yerlerini yapay çim, duvarlarını doğa manzarasıyla süsleyerek altın dağları için yok ettikleri yeşil dağların imitasyonunu hazırlamaktadırlar. Peki ya hukukçular olarak yeşil dağları korumak için bir adım atmak mı daha mantıklı yoksa 50 yıl sonra torunlarımıza ciğerlerimize çekemediğimiz havadan kaçmak için saklandığımız sığınakta bu yazıyı anlatmak mı?

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE HAKKININ KORUNMASI: İÇTİHADIN EVRİMİ

*Burçin Özge Duvan **

Çevresel kirlilik, günümüzde yalnızca ekolojik bir sorun olmanın ötesine geçerek temel insan hakları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratan küresel bir problem hâline gelmiştir. Bu bağlamda çevresel zararların mağdurları, yalnızca günümüz toplumlarıyla sınırlı olmayıp sağlıklı çevrede yaşama hakkı açısından gelecek nesilleri de kapsamaktadır. Çevresel kirliliğin insan hakları üzerindeki etkisi ve çevre hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadında da son yıllarda giderek daha görünür hale gelmiştir. AİHM, çevre hakkını Sözleşme’de açıkça düzenlenmiş müstakil bir hak olarak tanınamakla birlikte, çevresel risk ve zararları başta yaşam hakkı (m.2) ve özel ve aile hayatına saygı hakkı (m.8) olmak üzere çeşitli maddeler kapsamında ele alarak dolaylı bir koruma alanı geliştirmiştir. Bu doğrultuda AİHM, çevresel risklerin önlenmesi, denetlenmesi ve çevresel zararlar karşısında bireylerin korunması hususunda devletlere pozitif yükümlülükler yüklemiştir.

Ancak bu gelişme ile birlikte AİHM’nin çevre hakkına ilişkin içtihadı, belirli hukuki sınırlılıklar çerçevesinde şekillenmektedir. Her ne kadar çevre hakkını Sözleşme’de yer alan yaşam hakkı (m.2) ve özel ve aile hayatına saygı hakkı (m.8) gibi haklarla bağdaştırarak korusa da mahkemenin yargı yetkisi ve mağdur sıfatı olmak üzere iki tür sınırlılığı bulunmaktadır. AİHM’nin Sözleşme’de yer verilmeyen çevre hakkını insan hakları hukukuna dâhil ettiği ancak mağdur statüsü, yargı yetkisi ve nedensellik kriterleri aracılığıyla bu korumayı belirgin sınırlarla çevrelediği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, AİHM’nin çevre hakkına ilişkin içtihadının zaman içindeki dönüşümü somut dava örnekleri üzerinden analiz edilecektir. Analiz kapsamında Mahkeme’nin amaçsal ve dinamik yorum tekniği dikkate alınarak çevre hakkını hangi ölçütlerle koruduğu ve bu korumanın hangi hukuki sınırlar içerisinde şekillendiği incelenecektir. Ayrıca özellikle Mahkeme’nin devletlere yüklediği pozitif yükümlülüklerin kapsamı, kabul edilebilirlik kriterlerinin çevresel başvurular üzerindeki etkisi ve çevresel risklerin insan haklarıyla ilişkilendirilme biçimi üzerinden çevresel adaletin yorumlanmasına ilişkin hususlar değerlendirilecektir.

Bu çalışma ile AİHM’nin çevre hakkı ve insan hakları arasındaki ilişkiye dair gelişen ve dönüşen perspektifi incelenerek insan hakları hukuku ve çevre hukuku literatürüne özgün bir katkı sunması amaçlanmaktadır.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

ÇEVRE CEZA HUKUKU: ÇEVRE SUÇLARI VE EKOKIRIM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Gün Sevi Gizli

TÜRK CEZA HUKUKUNDA ÇEVRENİN KORUNMASI: GENEL ÇERÇEVE VE ÖZEL KANUNLARDAKİ GÖRÜNÜM

*Ar. Gör. Gün Sevi Gizli**

Çevre, en genel tanımıyla canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziki, biyolojik, sosyal ve kültürel ortamdır. Çevresel tahribatın her geçen gün arttığı günümüzde, çevrenin yalnızca idare hukuku marifetiyle korunması yeterli görülmemektedir. Bu nedenle ceza hukukunun *ultima ratio* işlevi kapsamında çevrenin cezai koruma altına alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Ukrayna, Ermenistan, Moldova ve Vietnam gibi birçok ülke, ceza kanunlarında ve özel kanunlar kapsamında çevreye zarar veren fiilleri suç olarak tanımlama eğilimi göstermişlerdir.

Türkiye’de çevre suçları ilk kez 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda (TCK), “*Topluma Karşı Suçlar*” başlıklı üçüncü kısımda, “*Çevreye Karşı Suçlar*” isimli ikinci bölümde düzenlenmiştir. Bu bölümde, çevrenin kasten kirletilmesi (TCK m. 181), çevrenin taksirle kirletilmesi (TCK m. 182), gürültüye neden olma (TCK m. 183) ve imar kirliliğine neden olma (TCK m. 184) suçları yer almaktadır. Ayrıca çevreyi korumak, TCK’nın 1. maddesinde bu kanunun amaçlarından biri olarak açıkça sayılmıştır. Türk ceza hukukundaki çevre suçları, Türk Ceza Kanunu ile sınırlı değildir. Özel kanunlar bünyesinde de çevrenin canlı ve cansız unsurlarını korumaya yönelik cezai hükümler oluşturulmuştur. Bu kapsamda 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun Adli Cezalar başlıklı 28/A maddesinde hayvanlara karşı işlenen suçlar düzenlenmiştir. 6831 Sayılı Orman Kanunu’nda orman ekosistemini, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda ise kültürel çevreyi korumaya yönelik suç tipleri oluşturulmuştur. 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu ve 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu’nda da biyoçeşitliliğe karşı işlenen suçlara rastlamak mümkündür.

Türk ceza hukukunun çevrenin canlı (*biyotik*) ve cansız (*abiyotik*) tüm unsurlarını kapsayacak şekilde geniş bir koruma alanı sağladığı ve çevresel zararı kirlilikten daha geniş bir perspektifle ele aldığı görülmektedir. Ancak, çevreye ilişkin suç tiplerinin TCK’nın yanı sıra çok sayıda özel kanuna dağılmış olması, yeknesaklığın sağlanması açısından bir zafiyet teşkil etmektedir. Mevzuatın bu dağınık yapısının yanı sıra, TCK’da öngörülen yaptırımların ekolojik tahribatın boyutuna orantılı bir caydırıcılık etkisi sergilemediği görülmektedir. Çevreye verilen zararın genellikle büyük işletmeler bünyesinde yürütülen faaliyetlerde taksirli sorumluluk dolayısıyla ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda,

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, gunsevizgizli@baskent.edu.tr

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

TCK m.182/1’de yer alan çevrenin taksirle kirlenmesi suçunun önödeme kapsamında olması bu sorunun en dikkat çekici örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Bahsedilen durum, çevre ceza hukuku normlarının caydırıcılığı bakımından ciddi tartışmalara yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra çevrenin kasten kirlenmesi suçu ve çevrenin taksirle kirlenmesi suçlarında bir nitelikli hal olarak yer alan “*atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi/ kalıcı etki bırakması*” hallerinin, Roma Statüsü’ne eklenmesi yönünde taleplerin her geçen gün arttığı “*ekokırım*” suçunu kapsamaktan uzak olduğu ifade edilebilir. Ekokırım, kısaca çevrede meydana getirilen uzun süreli, ciddi ve yaygın tahribat olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram son yıllarda uluslararası ceza hukukunun en önemli tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Avrupa Birliği tarafından 2024 yılında kabul edilen “*Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması ve Direktif 2008/99/EC ile 2009/123/EC’yi Değiştirme*” Direktifi (AB/ 2024/1203) ve 3 Aralık 2025 tarihinde imzaya açılan Avrupa Konseyi “*Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi*” (CETS No. 228) çerçevesinde her ne kadar kavramsal olarak ekokırım tanımlanmamış olsa da bir ekosistemin yok edilmesinin çevre suçlarının nitelikli hali olarak düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Türk çevre ceza hukuku sisteminde de kapsamlı bir reformun hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: çevre, ekokırım, suç, ceza, kanun.

Teknolojinin ve sanayileşmenin hızlı gelişimi ekonomik üretimi ve refahı artırırken, çevrenin korunmasını zorlaştırmaktadır. Fabrikalar, işletmeler ve kentleşme süreçleri çoğu zaman doğayı feda eden bir anlayışla ilerler ve çevresel değerler geri dönülmesi güç biçimde zarar görür. Oysa çevre, insan yaşamının sürdürülebilmesi için vazgeçilmezdir; bu nedenle korunması hem bireysel hem de toplumsal açıdan hayati bir gerekliliktir.

Türk hukuk sisteminde çevrenin korunması anayasal bir hak olarak düzenlenmiş; 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiş, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi hem devlete hem de bireylere ödev olarak yüklenmiştir. Bu düzenleme, çevre hakkının temel bir insan hakkı olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşın, çevre suçları hukuken açık biçimde düzenlenmiş olsa da bireyler tarafından ne ölçüde çevresel ihlal olarak ve kişisel sorumluluk bağlamında algılandığı tartışmalıdır. Zararın belirli bir kişiye değil toplumun geneline ve gelecek kuşaklara yönelmesi, sorumluluğun bireyler arasında dağıldığı algısını güçlendirmektedir. Ayrıca atıkların uygunsuz biçimde çevreye bırakılması veya standart dışı yakıt kullanımı gibi fiiller çoğu zaman gündelik yaşamın olağan davranışları olarak görülmektedir. Zararın doğrudan görünmemesi ise bireylerin kendi eylemlerini çevresel suçlarla ilişkilendirmesini zorlaştırmaktadır.

Bu noktada, sosyal psikolojide tanımlanan seyirci etkisi açıklayıcıdır. Seyirci etkisi, bir olaya tanık olan kişi sayısı arttıkça müdahale olasılığının azalması olarak tanımlanır; bireyler sorumluluğu diğer tanıklarla paylaştıklarını düşündüklerinde pasif kalma eğilimi gösterir. Kamusal alanlarda ve doğrudan mağduru olmayan durumlarda bu eğilim daha belirginleşir.

Çevre suçları bağlamında, mağduriyetin topluma yayılması, çevresel zararların acil bir tehdit olarak algılanmaması ve bireysel müdahalenin etkisiz olacağı düşüncesi seyirci etkisini güçlendirmektedir. Bu durum, çevre suçlarının ciddiyetinin göz ardı edilmesine ve bireylerin pasif kalmasına yol açar. Seyirci etkisi, çevre suçlarına yönelik farkındalık ve müdahale eğilimini azaltan önemli bir psikososyal etken olarak değerlendirilmektedir.

* Başkent Üniversitesi ,Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Bu alışma, evre suçlarının bireyler tarafından yeterince suç olarak algılanmamasında seyirci etkisi ve sorumluluğun dağılmasının belirleyici olduğunu göstermektedir. Çevresel zararların soyut ve kolektif olması, bireysel sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır. Bu nedenle evre suçlarının önlenmesinde yalnızca hukuki yaptırımlar değil; çevresel farkındalığı artıran, bireysel sorumluluğu görünür kılan ve toplumsal müdahale bilincini glendiren psikososyal temelli politikaların uygulanması önem taşımaktadır.

ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU NORMLARININ TÜRK CEZA KANUNU'NA PROJEKSİYONU: ÇEVRE SUÇLARININ TARİHSEL VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

*Ezo Ferda Topal**

Çevrenin korunması, tarihsel süreç içerisinde medeni hukuk disiplini altındaki “komşuluk hukuku” ve “tazminat borcu” ekseninden tecelli ederek, modern hukuk sistemlerinde müstakil bir kamu düzeni ve hukuki değer mertebesine evrilmiştir. Bu evrimsel süreçte, uluslararası hukukta 1972 Stockholm Bildirgesi ile somutlaşan ve 1992 Rio Konferansı ile sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde tahkim edilen normatif yapı, ulusal hukuk sistemlerini idari yaptırım sarmalından çıkararak ceza hukukunun “ultima ratio” (son çare) prensibiyle tanıştırmıştır. Bu dönüşüm, çevreyi sadece insanın faydalandığı bir nesne olmaktan çıkarıp, ceza hukuku tarafından doğrudan korunması gereken otonom bir varlık haline getirmiştir.

Türk hukuk sistemi, çevre suçlarının tedvini noktasında uzun süre 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1983 tarihli Çevre Kanunu'nun öngördüğü idari ceza hukuku rejimine tabi kalmıştır. Ancak, Avrupa Konseyi'nin “Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunmasına Dair Sözleşmesi” ve Avrupa Birliği'nin 2008/99/EC sayılı Direktifi ile ivme kazanan “çevrenin ceza hukuku marifetiyle korunması” doktrini, Türk pozitif hukukunda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) kabulüyle köklü bir paradigma değişimine yol açmıştır.

Bu bildiriye, TCK'nın 181. (Çevrenin kasten kirletilmesi) ve 182. (Çevrenin taksirle kirletilmesi) maddeleri, suçun unsurları ve kanunilik ilkesi bağlamında, uluslararası mukayeseli hukuk verileriyle analiz edilmektedir. Özellikle, suçun oluşumu için aranan “teknik usullere aykırılık” şartının, ceza hukukunun özerkliği ilkesi ile idari bağımlılık arasındaki doktriner gerilimi nasıl tetiklediği tetkik edilmektedir. Ayrıca, Anglosakson hukukunda yerleşik olan ve kıta Avrupası hukukunda genişleyen tüzel kişilerin cezai sorumluluğu meselesi, Türk hukukundaki “cezaların şahsiliği” ilkesi ve tüzel kişilere özgü güvenlik tedbiri rejimi ile karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Netice itibarıyla, uluslararası hukuktaki ekokırım (ecocide) tartışmaları ve iklim değişikliği ile mücadele ekseninde şekillenen yeni nesil ceza hukuku eğilimlerinin, Türk iç hukukundaki normatif boşlukları nasıl dönüştüreceği ve onarıcı adalet ilkelerinin çevre suçları özelinde uygulanabilirliği *de lege ferenda* (olması gereken hukuk) perspektifiyle değerlendirilmektedir. Çalışma, çevre suçlarının salt birer kabahat olmaktan çıkıp, insanlığın ortak mirasına karşı işlenen suçlar kategorisine geçiş sürecini hukuk politikası açısından tartışmaya açmaktadır.

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

ROMA STATÜSÜ VE 5. SUÇ: EKOKIRIM SUÇUNUN İNCELENMESİ

*Zeynep Ceren Yiğit **

Uluslararası ceza hukuku, tarih boyunca toplumu derinden yaralayan olaylar sonucu evrilmiştir. İnsanlık tarihi için trajik adeta “kara bir leke” niteliğinde olan bu olaylar uluslararası bir adalet arayışı ihtiyacı doğurmuş ve bu ihtiyaç Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) olarak somutlaşmıştır. Bu mahkemenin kuruluş sürecini ise Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi daha sonra Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, en son olarak ise Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin, kuruluşu şeklinde özetleyebiliriz. Kurucu belge mahiyetinde olan Roma Statüsü ‘nün imzalanmasıyla beraber, Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuş, bireyin işleyebileceği en ağır suçların bile yargılanabileceği bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem temel olarak dört temel suç üstüne odaklanmakla beraber bu suçlar: Soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları olarak ayrılır. Dikkat edilmesi gereken nokta bu suçların temelinde “insan” olmasıdır.

21. yüzyıl ve gelişen teknoloji çağı ceza hukukunun geleneksel sınırlarını zorlayarak yeni bir genişleme süreci başlatmıştır. Gelişen teknoloji refah ve kolaylık getirmekle beraber, çağımızın en ciddi ve belki de geri dönüşü olmayan problemlerini de beraberinde getirmiştir. Gezegenin bütünlüğünü tehdit eden bu problemler: küresel ısınma, iklim değişiklikleri, endüstriyel kirlilik ve biyoçeşitlilik katliamı olarak en temel şekilde özetlenebilir. İnsan hayatıyla bütünselleşmiş ve adeta normalleştirilmeye çalışılan bu problemler kendisiyle beraber ceza hukukunun “insan merkezli” yapısını sarsan bir soru ile gelmiştir. Suçun mağduru doğa olabilir mi? Bu soru sadece insanla özdeşleşmiş mağdur kavramını genişleterek, ekosistemi de hukuki bir süje olarak görmüş ve “Ekokırım” kavramının temellerini atmıştır.

Stop Ecocide International^{****}’ın hayır kolu olan Stop Ecocide Foundation tarafından, İsveç’te iktidar partilerinden bazı parlamenterlerin talebi üzerine Kasım 2020’de oluşturulan 12 kişilik Bağımsız Uzman Paneli, ekokırımı “çevreye ağır ve yaygın ya da ağır ve uzun vadeli bir zarar verme olasılığının yüksek olduğu bilinciyle, hukuka aykırı veya keyfi eylemlerin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlar . Bu tanımdan dört temel maddi unsur ortaya çıkmaktadır. Bir suçun ekokırım olması için öncelikle suçun ağır olması gerekmektedir. İkincil olarak verilen bu zarar yaygın olmalı yani sınırlı bir coğrafi alanı geçmesi gerekmektedir. Bu suç uzun vadeli olmalı ve tamamıyla keyfi olmalıdır.

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

**** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

**** <https://ecocidelaw.com/definition/>

Roma Statüsü****, 8. Madde 2. fıkra (b) bendinin (iv) alt bendinde “Tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantajlara kıyasla, aşırı olacak şekilde, sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelerin zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta, uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması” ifadesiyle beraber çevrenin korunmasına dair bir atıfta bulunulmuştur. Fakat bu atıf “Savaş Suçları” başlığı altında yapılmış ve adeta ekokırım kavramını zincirlemiş ve sınırlamıştır. Bu yetersiz atıf adeta ekokırım suçunun neden 5.bir suç olarak nitelendirmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir. Savaş suçları başlığı altında sözde adı geçen ekosistem sadece bir savaş sonucu ortaya çıkan tahribata indirgenmiş, bu suçun en çok işlendiği endüstriyel faaliyetler ve keyfi kararlar göz ardı edilmiştir. Maddeden çıkarılacak başka bir anlam ise doğanın doğa olduğu için korunmadığı, insanların savaş çıkarma ihtimali altında yani yine mağduru insan olan bir düzenlemedir.

Özetlemek gerekirse; ekokırımın Roma Statüsü 'ne 5.bir suç olarak eklenmesi insanlığın ve gelecek nesillerin yararına olmakla beraber, bu düzenleme ceza hukuku açısından bir ilerleme, devrim mahiyetindedir. Zira yaşayan dünyayla gelişen hukuk hayatın kendisine uyum sağlamalıdır. Roma Statüsü ile ekokırımın cezai yaptırımı olacak böylelikle keyfi doğa katliamlarının bir sonucu olacaktır. Belirtmek gerekilir ki hukuk süjesi insanın var olabilmesi için, içinde yaşayabileceği bir doğa olmalıdır.

**** https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf

Çevre hukuku, bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını güvence altına almak amacıyla idari ve özel hukuk araçlarının yanında ceza hukuku yaptırımlarını da bünyesinde barındıran disiplinler arası bir hukuk dalıdır. Türk Ceza Kanunu'nun 181-184. maddeleri arasında düzenlenen çevreye karşı suçlar, çevre hukukuna hâkim olan temel ilkelerin ceza hukuku alanındaki somut yansımalarını oluşturmaktadır. Bu suç tiplerinin yorumlanmasında Yargıtay içtihatları, çevre hukukunun önleme, ihtiyat, kirleten öder, entegrasyon ve iş birliği ilkelerinin ceza hukuku bakımından nasıl somutlaştırıldığını ortaya koymaktadır.

Önleme ilkesi, çevresel zarar meydana gelmeden önce müdahaleyi esas alan ve çevre hukukunun temelini oluşturan ilkelerden biridir. Bu ilke, Türk Ceza Kanunu'nda çevrenin kasten ve taksirle kirletilmesi suçlarının çoğunlukla soyut tehlike suçu olarak düzenlenmiş olmasıyla ceza hukuku alanında karşılık bulmaktadır. Nitekim Yargıtay 18. Ceza Dairesi, çevre suçlarında somut zararın gerçekleşmesinin aranmadığını açıkça ifade etmektedir: “Türk Ceza Kanunu'nun 181 ve 182. maddelerinde düzenlenen çevrenin kasten ve taksirle kirletilmesi suçlarında, çevreye somut bir zararın gerçekleşmesi aranmayıp, fiilin çevreye zarar vermeye elverişli olması suçun oluşumu için yeterlidir.” **(Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2015/13073, K. 2016/19395, T. 19.12.2016)** Bu yaklaşım, çevre ceza hukukunun zarar gerçekleştikten sonra değil, zarar ihtimali doğduğunda devreye giren önleyici niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.

İhtiyat (tedbir) ilkesi, bilimsel belirsizliklerin bulunduğu durumlarda dahi çevrenin korunmasını önceler ve çevresel risklerin varlığı hâlinde daha yüksek bir özen yükümlülüğü öngörür. Yargıtay, çevre suçlarının değerlendirilmesinde failin kusurunun belirlenmesinde bu ilkeyi esas almakta ve öngörülebilir risklerin göz ardı edilmesini kabul etmemektedir. Bu husus, Yargıtay 18. Ceza Dairesinin aşağıdaki değerlendirmesinde açıkça görülmektedir: “Çevresel riskin öngörülebilir olduğu durumlarda, meydana gelen neticenin failin kusur alanı içerisinde değerlendirilmesi gerekir.” **(Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2017/1384, K. 2017/5767, T. 15.05.2017)** Bu içtihat, çevre ceza hukukunda kusurun belirlenmesinde teknik yükümlülükler uyumun ve risk öngörüsünün belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevrenin korunması ile ekonomik faaliyetler arasında denge kurulmasını amaçlar. Ancak Yargıtay, ekonomik gerekçelerin çevreyi tahrip eden fiilleri meşrulaştıramayacağını açıkça belirtmektedir.

Kirleten öder ilkesi, çevreye verilen zararın sonuçlarına katlanma yükümlülüğünün zarara sebep olan kişi veya kuruma ait olduğunu ifade eder. Bu ilke, çevre suçlarının tüzel kişilerin faaliyeti kapsamında işlenmesi hâlinde özel bir önem kazanmaktadır. Yargıtay, çevre suçlarından yalnızca gerçek kişilerin değil, ekonomik menfaat sağlayan tüzel kişilerin de sorumluluğunun gündeme gelebileceğini kabul etmektedir (**Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/35567, K. 2014/34635, T. 01.12.2014**). Çevre suçlarının tüzel kişilerin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, Türk Ceza Kanunu'nun 60. maddesi uyarınca tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirlerine hükmolunabilir. Bu yaklaşım, çevre ceza hukukunun yalnızca bireysel değil, kurumsal sorumluluğu da kapsayan caydırıcı bir sistem kurduğunu göstermektedir.

Çevrenin korunması, yalnızca ceza yargılamasıyla sınırlı olmayan idari makamların, yerel yönetimlerin ve yargının birlikte hareket etmesini gerektiren bir süreçtir. Entegrasyon ve iş birliği ilkeleri bu noktada çevre ceza hukukunun idare hukuku ile olan sıkı bağıını ortaya koymaktadır.

Entegrasyon ilkesi, çevrenin korunmasına ilişkin hedeflerin yalnızca çevre mevzuatıyla sınırlı kalmayıp, imar, sanayi, enerji ve şehircilik gibi tüm kamu politikalarına dahil edilmesini öngörür. Bu ilke, çevre ceza hukukunun idare hukuku ile olan sıkı bağıını ortaya koymaktadır.

İş birliği ilkesi, çevrenin korunmasının yalnızca tek bir kamu otoritesinin sorumluluğunda olmadığını, merkezi idare, yerel yönetimler ve gerektiğinde özel hukuk kişileri arasında eşgüdüm ve bilgi paylaşımını zorunlu kıldığını ifade eder. Bu ilke, çevre suçlarının tespitinde ve soruşturulmasında idari makamlar ile adli merciler arasındaki koordinasyonun önemini ortaya koymaktadır.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, çevresel faaliyetlerin değerlendirilmesinde idari yetkilerin belirleyici olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: "Ruhsat ve resmi izinlere dayalı çevresel faaliyetlerin durdurulması, iş yerinin kapatılması veya sökülmesi gibi hususlar idarenin yetki ve görev alanıdır; mahkemece idareyi işlem yapmaya zorlayıcı hüküm kurulamaz." (**Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E. 2013/16894, K. 2014/13560, T. 21.10.2014**) Bu içtihat, çevre ceza hukukunun idari mevzuat ve idari denetim mekanizmalarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak çevre hukukuna hâkim olan ilkeler, Yargıtay içtihatları ışığında değerlendirildiğinde, Türk ceza hukukunda çevrenin korunmasına ilişkin yaklaşımın yalnızca cezalandırmaya dayalı olmadığı görülmektedir. Yargıtay, çevre suçlarını soyut tehlike suçu olarak kabul ederek önleme ilkesini, failden yüksek özen yükümlülüğü bekleyerek ihtiyat ilkesini, tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirlerine hükmederek kirleten öder ilkesini ve idari mevzuatla birlikte değerlendirme yaparak entegrasyon ve iş birliği ilkelerini ceza hukuku alanına taşımaktadır. Bu yaklaşım, çevrenin korunmasının bireysel değil, toplumsal ve kurumsal bir sorumluluk olarak ele alındığını göstermektedir.

Kaynakça

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E. 2013/16894, K. 2014/13560, T. 21.10.2014

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/35567, K. 2014/34635, T. 01.12.2014

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2015/13073, K. 2016/19395, T. 19.12.2016

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2017/1384, K. 2017/5767, T. 15.05.2017

Türkiye Cumhuriyeti 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti 2872 sayılı Çevre Kanunu

Prof. Dr. Ahmet M. Güneş, Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri, Eylül 2021

ÇEVRE ADALETİ BAĞLAMINDA ROMA STATÜSÜ MERKEZLİ EKOKIRIM YAKLAŞIMI: BELÇİKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN TÜRK HUKUKUNDA KODİFİKASYON İHTİYACI

*Fatma Berfin Çetin **

Roma Statüsü'ne ekokırım suçunun eklenmesi yönündeki en ciddi ve referans alınan tanım önerisi, **Stop Ecocide Foundation** bünyesindeki **Bağımsız Uzman Grubu (Independent Expert Panel)** tarafından hazırlanmıştır. Ekokırım kavramını uluslararası ceza hukukunun teknik gerekleriyle uyumlu hale getirmek ve Roma Statüsü'ne eklenebilecek bir suç tanımı önermek amacıyla oluşturulan Bağımsız Uzman Grubu'nun hazırlamış olduğu taslak tanıma göre “Çevreye ağır ve geniş çapta ya da ağır ve uzun vadeli bir biçimde zarara yol açması ihtimalinin bilincinde, yasadışı veya keyfi olarak işlenen fiiller” ekokırım suçunu oluşturmaktadır. Çevresel tahribatın günümüzde bu şekilde ağır, yaygın ve uzun süreli bir nitelik kazanması, çevrenin ceza hukuku ile korunmasına yönelik düzenlemelerin yalnızca çevre bütünlüğü ve doğal güzelliklerin korunması ekseninden çıkarılıp çevresel tahribattan doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilenen bireylerin de hukuki korunmadan yararlanabileceği bir düzleme oturtulması ihtiyacını doğurmaktadır.

Uluslararası Ceza Hukuku'nda uluslararası çevre suçlarının nasıl ele alınabileceği ile ilgili baskın iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yeni bir Uluslararası Çevre Mahkemesi kurularak ekokırım suçunun Uluslararası Ceza Mahkemesinden bağımsız yargılanmasıdır. İkinci ve ağırlıklı görüş ise ekokırım suçunun uluslararası suç kategorileri olan savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve saldırı suçlarının yanında beşinci bir kategori olarak düzenlenmesi ve bu sayede ekokırım suçunun kovuşturmasının Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yapılması önerisini içermektedir.

Bu bildirinin birinci kısmında, çevre adaleti kavramı merkeze alınarak ekokırım kavramı Roma Statüsü perspektifinden değerlendirilecek ve bu doğrultuda ulusal ceza hukuku sistemlerinde bağımsız bir ekokırım suçuna ihtiyaç bulunup bulunmadığı incelenecektir.

Bildirinin ikinci kısmında ise Bağımsız Uzman Grubu'nun ekokırım tanımından etkilenilerek 2024 tarihli Ceza Kanunu reformu ile ekokırımı açıkça suç olarak kabul eden Belçika örneği incelenecektir. Çevre suçları ve ekokırım arasındaki niteliksel ayrımı netleştiren ve çevre adaletinin sağlanmasına yönelik cezai müdahaleyi güçlendiren yaklaşımı sebebiyle Belçika örneği seçilmiştir.

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türk Ceza Kanunu'nun 181-184 maddelerinde yer alan çevreye karşı suçlar, çevre adaletinin sağlanması bakımından değerlendirilerek, mevcut düzenlemelerin ağır ve kalıcı çevresel yıkımı cezalandırmada yeterli olup olmadığı, Türk hukuk sisteminde çevreye karşı suçlar ve ekokırım suçu ayırımına gerek olup olmadığı ve bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu'nda Bağımsız Uzman Grubu'nun sunmuş olduğu taslak ekokırım tanımındaki gibi bir düzenlemeye ihtiyaç olup olmadığı hususları incelenecektir.

Bu bağlamda bildirinin amacı, çevre adaletinin ceza hukuku aracılığıyla sağlanması bakımından, Roma Statüsü'nde benimsenen ekokırım yaklaşımı ve Belçika Ceza Kanunu'ndaki düzenlemeler göz önüne alınarak Türk Ceza Kanunu'nda yer alan çevreye karşı suç hükümlerinin yeterliliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirme kapsamında, mevcut düzenlemelerin ağır, yaygın ve kalıcı çevresel yıkımı kapsama yeterliliği ile Türk hukukunda bağımsız bir ekokırım suçu kodifikasyonuna duyulan ihtiyacın varlığı tartışma konusu yapılacaktır.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

ÇEVRE HUKUKUNDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Özgür Sevim

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İŞ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ: ADİL GEÇİŞ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

*Ar. Gör. Özgür Sevim **

İklim değışikliği, günümüzde yalnızca çevresel bir sorun olmanın ötesine geçerek çalışma yaşamının hukuki ve kurumsal yapısını yeniden şekillendiren çok boyutlu bir dönüşüm sürecine dönüşmüştür. Artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, kuraklık, sel, yangın ve hava kirliliği gibi olgular, işçiler bakımından ciddi iş sağlığı ve güvenliği riskleri doğurmakta; aynı zamanda üretim süreçlerini, istihdam yapısını ve sektörler arası işgücü dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, fosil yakıta dayalı sektörlerde istihdam daralırken, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, sürdürülebilir ulaşım ve döngüsel ekonomi alanlarında yeni iş olanakları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, çevresel dönüşümün sosyal açıdan adil sonuçlar doğurabilmesi, işçilerin gelir, istihdam ve sosyal güvenlik haklarının korunmasına bağlıdır. Bu çerçevede adil geçiş kavramı, iklim politikalarının sosyal boyutunu merkeze alan temel yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Paris Anlaşması, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization) belgeleri ve Katowice Silesia Deklarasyonu, çevresel sürdürülebilirlik ile sosyal adaletin birlikte gerçekleştirilmesini hedeflemekte; istihdamın korunması, yeni ve insana yakışır işlerin yaratılması, sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, beceri dönüşümünün desteklenmesi ve sosyal diyalogun sağlanmasını adil geçişin temel unsurları olarak kabul etmektedir. 7552 sayılı İklim Kanunu ile adil geçiş kavramı Türk hukukunda da bir yasal dayanak kazanmıştır. Türk hukukunda, son yıllarda adil geçiş alanında önemli bir normatif çerçeve tesis edilmiş olmakla birlikte, iş ilişkilerine ilişkin doğrudan uygulanabilir bir sistem geliştirildiğini söylemek güçtür. Bu nedenle, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde, işverenin işçiyi koruma ve gözetme borcu, iş sağlığı ve güvenliği yükümlülükleri, atipik çalışma modelleri, yeniden beceri kazandırma programları ve aktif istihdam politikaları, iklim değışikliğine uyum sürecinde başvurulabilecek temel hukuki araçlar olarak değerlendirilebilecektir. Bu çalışmada, öncelikle iklim değışikliğinin çalışma yaşamı, istihdam yapısı, iş sağlığı ve güvenliği ile sosyal koruma mekanizmaları üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Ardından, yabancı ülke uygulamaları da dikkate alınarak adil geçiş süreçlerinde başvuru sosyal koruma ve istihdam politikaları değerlendirilecektir. Elde edilen bulgular ışığında, iklim değışikliğinin iş ilişkileri bakımından ortaya çıkardığı hukuki sorunlar Türk iş hukuku açısından analiz edilecek ve adil geçiş ilkeleri doğrultusunda öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim değışikliği, adil geçiş, iş ilişkileri.

* Araştırma Görevlisi, Baskent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, e-posta: ozgursevim@baskent.edu.tr, ORCID:0000-0001-6418-8901

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

YEŞİL KRİMİNOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN YAPAY ZEKÂNIN MADDİ DÖNGÜSÜ VE ÇEVRESEL ZARARLAR

*Av. Emine Elif Güner **

Dijitalleşme ve yapay zeka (YZ) sistemleri teknolojik söylemlerde genellikle fiziksel süreçlerden bağımsız, veri temelli ve çevresel sorunlara çözüm üreten soyut yapılar olarak ifade edilmektedir. Ancak bu yaklaşım söz konusu sistemlerin işlerliği için gerekli olan fiziksel altyapı, hammadde temini ve enerji kullanımının ekosistemler ile toplum üzerindeki somut etkilerini görmezden gelme riski taşımaktadır. Yeşil kriminoloji perspektifi, yapay zekayı yalnızca dijital bir yazılım olarak değil doğal kaynaklara, maddi üretim süreçlerine ve küresel eşitsizliklere dayanan bir endüstriyel yapı olarak inceleme nesnesi yapmaktadır. Bu bildiri yapay zekayı doğal kaynak kullanımı, enerji tüketimi ve küresel emek hiyerarşileri ekseninde zarar temelli bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma yeşil kriminolojinin zarar temelli yaklaşımını esas alarak YZ'nin çevresel ve toplumsal etkilerini üç ayrı inceleme alanı üzerinden değerlendirmektedir. İlk olarak, YZ altyapısının enerji tüketimi ve doğal kaynak gereksinimi ele alınmaktadır. YZ donanımı için gerekli olan lityum, kobalt ve nadir toprak elementlerinin çıkarılması ve büyük ölçekli veri merkezleri toprak, su ve hava üzerinde doğrudan çevresel zararlar üreten süreçler olarak tartışılmaktadır. Bu bağlamda YZ çevresel zararın doğrudan kaynağı olan faaliyetlerle ilişkisi üzerinden değerlendirilmektedir. İkinci olarak YZ'nin çevresel maliyetlerinin küresel ölçekte dağılımı incelenmektedir. Madencilik faaliyetleri, enerji üretimi ve teknolojik atıkların belirli coğrafyalarda yoğunlaşması çevresel yüklerin ve risklerin eşitsiz biçimde paylaşılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım YZ'nin üretim ve kullanım süreçlerinde ortaya çıkan çevresel zararların hangi toplumsal ve coğrafi bağlamlarda yoğunlaştığını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Üçüncü olarak YZ endüstrisinin emek boyutu yeşil kriminoloji perspektifiyle ele alınmaktadır. Veri etiketleme, içerik denetimi ve madencilik gibi farklı emek biçimleri YZ'nin maddi altyapısının ayrılmaz parçalarıdır. Özellikle bu emek süreçlerinin görünmez kınlanması çevresel zararlar ile emek sömürüsü arasındaki ilişkinin birlikte düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak bildiri yapay zekayı soyut bir zeka formu yerine toprağı, suyu, maden kaynaklarını ve insan emeğini kapsayan bir sanayi zinciri olarak tanımlamaktadır. Sunulan bu çerçeve teknolojik gelişmenin ekolojik sınırlar ve emek hakları düzleminde bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışma yapay zekanın hammadde temininden veri işleme süreçlerine kadar uzanan maddi döngüsünü yeşil kriminoloji literatürü içerisine yerleştirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Kriminoloji, Yapay Zeka, Zarar Temelli Yaklaşım, Çevresel Zarar, Emek Sömürüsü

* Ankara Üniversitesi/ İletişim Fakültesi/ Yeni Medya ve İletişim Bölümü Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

HUKUKUN ANTROPOSEN KRİZİ: NESNELEŞTİRİLEN DOĞADAN HAK ÖZNESİ EKOSİSTEME – CEZA YARGILAMASINDA YENİ BİR AKTÖR ÖNERİSİ

*Semanur Kaya **

Klasik hukuk paradigması, köklerini Roma Hukuku'ndan alan “dominium” (mutlak mülkiyet) kavramı üzerine inşa edilmiş; doğayı, yalnızca üzerinde tasarruf edilebilir bir “eşya” (res) olarak konumlandırmıştır. Ancak Antroposen çağda insan merkezli (antroposantrik) hukuk normlarının ekolojik yıkımı önlemede yetersiz kaldığı, çevre adaleti tartışmalarının odağına yerleşmiştir. Bugüne kadar çevre koruması çoğunlukla “insanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” çerçevesinde ele alınmış; bu yaklaşım doğayı, hukukun bağımsız bir öznesi olmaktan ziyade insan refahının korunmasına hizmet eden bir nesne konumunda bırakmıştır. Bu ontolojik hiyerarşi, hukuki değerlendirmelerde ekosistemin kendi iç değerini (intrinsic value) görmezden gelerek doğayı mülkiyetin pasif bir konusu haline getirmektedir.

Bu bildirinin temel iddiası; modern ceza hukukunda, kâr odaklı tüzel kişilere hukuki kişilik tanınırken, yaşamın temelini oluşturan ekosistemlerin bu statüden dışlanması yapısal bir adaletsizlik yarattığıdır. Türk Ceza Mevzuatı çevreye yönelik fiiller, ağırlıklı olarak mülkiyet ihlali veya kamu sağlığına yönelik tehlike kapsamında değerlendirilmekte; ekosistemin bizzat maruz kaldığı zarar, müstakil bir hukuki değer olarak yeterince görünür kılınamamaktadır. Öğretide yapay varlıkların statüsüne ilişkin yürütülen eşya, sınırlı ehliyet veya elektronik kişilik tartışmalarına paralel olarak; doğanın da davanın pasif bir nesnesi olmaktan çıkartılıp “hak öznesi” olarak tanınmasının güçlü bir gereklilik olarak tartışılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Çalışmada, Yeni Zelanda'daki Whanganui Nehri ve Ekvator Anayasası'ndaki “Pachamama” (Toprak Ana) düzenlemeleri gibi küresel örnekler, karşılaştırmalı hukuk perspektifiyle bu örnekler ışığında, Türk Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki “mağdur” ve “suçtan zarar gören” kavramlarının ekosantrik bir bakış açısıyla yeniden yorumlanması önerilmektedir. Bildiride, ekosistemlerin ceza yargılamasında bizzat “katılan” sıfatını alabilmesi için geliştirilecek “Ekolojik Vasi/Temsilci” modelinin teorik temelleri değerlendirilecektir. Sonuç olarak çalışma, ceza hukukunun yalnızca cezalandırıcı değil, doğaya karşı işlenen fiiller bakımından onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden düşünülmesinin imkânını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Adaleti, Roma Hukuku, Doğanın Kişiliği, Ceza Muhakemesi Hukuku, Mağdur, Suçtan Zarar Gören, Onarıcı Adalet

* Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

ÇEVRE ADALETİ BAĞLAMINDA SOKAK HAYVANLARINA YÖNELİK POLİTİKALARIN HUKUKİ VE TOPLUMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ

*Sude Melis Göker **

Çevre adaleti kavramı, çevresel risk ve yüklerin toplumun tüm kesimleri arasında adil biçimde paylaşılmasını ve çevresel politikalarda kırılgan grupların korunmasını esas almaktadır. Bu kavram yalnızca insanlar bakımından değil, ekosistemin ayrılmaz bir parçası olan hayvanlar açısından da değerlendirilmelidir^{***}. Sokak hayvanları, insan faaliyetleri sonucu doğal yaşam alanlarından koparılmış ve kent yaşamı içerisinde yaşam mücadelesi vermek zorunda bırakılmış canlılar olarak çevre adaletinin doğrudan öznesidirler.

Son dönemde Türkiye’de sokak hayvanlarının barınaklara alınmasını esas alan düzenlemeler, kamu düzeni ve halk sağlığı gerekçeleriyle meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu politikaların uygulanmasında, barınakların fiziki, teknik ve personel bakımından büyük ölçüde yetersiz olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir^{****}. Barınak altyapısı yeterince güçlendirilmeden gerçekleştirilen toplama uygulamaları, hayvanların sokakta maruz kaldıkları risklerden korunmalarını sağlamak yerine, onları kapalı ve yetersiz koşullarda daha ağır bir acıya sürükleyebilmektedir.

Dünya genelinden karşılaştırmalı hukuk incelendiğinde, birçok ülkede sokak hayvanları sorununa barınak merkezli ve reaktif çözümler yerine, önleyici ve ekosistem temelli politikalarla yaklaşıldığı görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde kısırlaştırma, kayıt altına alma ve hayvan terk etmenin ağır yaptırımlara bağlanması gibi önlemler önceliklendirilmiş; ötenazi yalnızca tedavisi mümkün olmayan ve ciddi acı çeken hayvanlar bakımından, sıkı denetim altında istisnai bir tedbir olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, çevre adaletinin gereği olan kırılgan canlıların korunması ilkesini güçlendirmektedir.

Öte yandan, barınaklarda hayvanların maruz kaldığı kötü koşullar ve ötenazi uygulamalarına ilişkin denetim mekanizmalarının yetersizliği, çevre adaleti açısından ciddi bir meşruiyet sorunu doğurmaktadır. Hayvanların acı çekmesinin öngörülebilir olduğu bir geçiş sürecinde, etkili ve bağımsız denetim mekanizmalarının kurulmaması, devletin pozitif yükümlülüklerini yerine

* Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

^{***} Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

^{****} Kaboğlu, İ. Ö., Çevre Hakkı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s. 45–52. (Çevre hakkının kapsamı, çevre adaleti ve kırılgan grupların korunmasına ilişkin değerlendirmeler)

^{****} European Commission, Animal Welfare Strategy, 2012 s. 6–11

getirmediğini göstermektedir****. Bu tür uygulamalar, yalnızca hayvanların yaşam hakkını zedelemekle kalmamakta; aynı zamanda toplum vicdanını da derinden yaralamaktadır.

Toplum vicdanı ile bağdaşmayan çevresel politikaların, kamu iradesi tarafından sürdürülebilir biçimde desteklenmesi mümkün değildir. Çevre adaletinin bir gereği olarak sokak hayvanlarına yönelik politikalar, onları kent yaşamından dışlamak yerine kent ekosistemiyle uyumlu, güvenli ve insanî koşullarda yaşamalarını hedeflemelidir. Bu bağlamda kalıcı çözüm, barınaklara dayalı müdahaleler değil; kısırlaştırma, aşılama ve sahiplendirmeyi esas alan ekosistem temelli yaklaşımlardır.

***** Anayasa Mahkemesi, Hayvanları Koruma Kanunu'na ilişkin E. 2024/151, K. 2025/107 sayılı kararı §§ 112–129 (7/5/2025, RG 1/12/2025-33094)

Çevre sorunları günümüzde yalnızca ekolojik bir problem olmaktan çıkmış, aynı zamanda sosyal ve hukuki bir adalet meselesi hâline gelmiştir. Sanayileşme, kentleşme ve doğal kaynakların kontrolsüz kullanımı sonucunda ortaya çıkan çevresel zararlar, toplumun tüm kesimlerini eşit şekilde etkilememektedir. Bu noktada “çevre adaleti” kavramı, çevresel risklerin ve faydaların toplum içinde adil bir biçimde dağıtılıp dağıtılmadığını sorgulayan önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre adaleti, bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına eşit biçimde sahip olmalarını ifade eder. Ancak uygulamada, özellikle ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı grupların çevresel tehlikelere daha fazla maruz kaldığı görülmektedir. Maden ocakları, termik santraller, atık depolama alanları gibi çevreye zararlı faaliyetlerin çoğunlukla belirli bölgelerde yoğunlaşması, çevresel eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bu durum, çevre hakkının sadece teorik düzeyde tanınmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda etkin şekilde korunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hukuk sistemi, çevre adaletinin sağlanmasında temel bir role sahiptir. Uluslararası çevre hukuku belgeleri ve anayasal düzenlemeler, devlete çevreyi koruma ve bireylerin çevre hakkını güvence altına alma yükümlülüğü yüklemektedir. Türkiye’de de Anayasa’nın 56. maddesi ile çevre hakkı tanınmış, devlete ve bireylere çevreyi koruma görevi verilmiştir. Bununla birlikte, çevreye ilişkin hukuki düzenlemelerin uygulanmasında yaşanan eksiklikler, çevre adaletinin tam anlamıyla sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Bu çalışma, çevre adaleti kavramını hukuki bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Çevresel eşitsizliklerin nedenleri, çevre hakkının korunmasında devletin sorumlulukları ve mevcut hukuki mekanizmaların yeterliliği değerlendirilecektir. Sonuç olarak, çevre adaletinin sağlanabilmesi için yalnızca mevzuat düzenlemelerinin değil, aynı zamanda toplumsal farkındalığın ve etkin denetim mekanizmalarının da güçlendirilmesi gerektiği vurgulanacaktır.

* İzmir Ekonomi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğrencisi.

** Hakem değerlendirmesinden geçirilmiştir.

KAPANIŞ OTURUMU

OTURUM BAŞKANLARININ SONUÇ RAPORLARI

BİRİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Ali Haydar Göksel

Bu oturumda çevre hakkının anayasal ve yasal temelleri farklı yönleriyle ele alınmıştır. İlk olarak çevrenin korunmasında idare hukuku ile ceza hukukunun rolü üzerinde durulmuştur. Anayasa uyarınca çevrenin korunmasının hem devlete hem de bireylere yüklenen bir sorumluluk olduğu vurgulanmış; idarenin bu alandaki denetim ve yaptırım yetkileri açıklanmıştır. Ayrıca çevre ceza hukukunun, idari mekanizmaların yetersiz kaldığı durumlarda devreye giren tamamlayıcı ve son çare niteliğinde bir koruma aracı olduğu ifade edilmiştir.

Oturumda çevre hakkının sağlık hakkı ile düzenlenmesinin anlamı değerlendirilmiş; kanun koyucunun çevreyi insan sağlığıyla doğrudan bağlantılı bir değer olarak ele aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında anayasa hazırlık sürecindeki taslak metinler ve Danışma Meclisi raporları incelenerek çevrenin korunmasına ilişkin anayasal düzenlemenin nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur.

Bir diğer çalışmada çevre hukukunun tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Sanayileşme ile artan çevre sorunlarının çevrenin hukuki koruma altına alınmasını zorunlu kıldığı, bu süreçte uluslararası konferansların önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Stockholm Konferansı'nın çevre bilincinin gelişmesindeki etkisi ve Türkiye'deki mevzuat gelişmeleri üzerinde durulmuştur.

Başka bir çalışmada ise Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) mekanizması ele alınmıştır. ÇED sürecinin, Anayasa'nın 56. maddesinde güvence altına alınan çevre hakkı ve yaşam hakkı ile bağlantısı açıklanmıştır. Ayrıca ÇED raporlarının hazırlanma ve değerlendirilme süreci ele alınarak bu mekanizmanın çevrenin korunması bakımından üstlendiği işlev ve eksiklikleri ortaya konulmuştur.

Son olarak idarelerin çevre hakkı bağlamında pozitif yükümlülüklerinin bulunduğu ortaya konularak bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla benimsenen politika ve uygulanan araçların yargısal denetiminin mümkün olup olmadığı, mümkün ise bunun sınırlarının ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu politikalar başarıya ulaşma konusunda yeterli ve özenli olmalıdır. Aksi takdirde yargısal denetimde hukuka aykırılık müeyyidesi ile karşılaşmaktadırlar.

İKİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Cemre Belçim Gölbaşı Uçar

Kolokyum’un II. Oturum’unda çevre adaleti insan hakları hukuku bakımından ele alınmıştır. Bu anlamda insan hakları hukukuna özgü kavramlar ve kurumlar çerçevesinde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve çevrenin korunması konuları incelenmiştir. Konuşmacılar tarafından konu ele alınırken çoğunlukla en güçlü bölgesel insan hakları koruma mekanizması olarak kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına atıf yapılmıştır. Bu anlamda teorik değerlendirmeler uygulamayla örneklendirilerek çevre adaletinin insan hakları bakımından anlamı ortaya konulmuştur. Oturumun ilk konuşmacısı Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Zeynep Nisa İPEK, “Temiz Hava Hakkının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda İncelenmesi” başlıklı tebliğini sundu. İPEK, gerçekleştirdiği sunumda hava kirliliğini sadece çevresel bir sorun olarak değil, doğrudan “yaşam hakkı” ile bağlantılı hukuki bir kriz olarak ele aldı. Konuşmasına Avrupa Çevre Ajansı’nın çarpıcı verileriyle başladı ve havada bulunan birtakım maddelerin Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği limitlerin çok üzerinde olduğunu belirtti. Konuşmacı, temiz hava hakkının uluslararası metinlerde tek başına bir madde olarak geçmediğini, ancak AİHM tarafından şu iki temel hak üzerinden korunduğunu açıkladı: yaşam hakkı ve özel ve aile hayatına saygı hakkı. Ayrıca bu hakkın, gelecek nesilleri de kapsayan üçüncü nesil insan hakları kategorisinde olduğunu altını çizdi. Sunumunun etkili yerlerinden birisi, AİHM kararları doğrultusunda seçilen üç ülkenin (Türkiye, İtalya ve Almanya) tutumlarının incelenmesiydi. Bu karşılaştırmalı analizin sonucu bize aynı konuya farklı yaklaşımlar konusunda vizyon kazandırdı. İPEK, mahkeme kararlarının devletler için kirliliği önleme adına hukuki bir yol haritası sunduğunu ve bireysel başvuruların bu süreçteki dönüştürücü gücünü ortaya koydu.

İlk konuşmanın ardından oturumun ikinci konuşmacısı Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Balın Alime MADEN, “Delhi’nin İmitasyon Yeşil Dağları” başlıklı tebliğini sundu. Konuşması eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştı ve çarpıcı örneklerle desteklenmekteydi. MADEN, konuşmasında aslında çevreyi koruma konusunda gerçekçi adımlar atmanın çok zor olmadığını gösterdi. Aslında olması gerekeni olana yaklaştırarak çevrenin korunmasında atılabilecek hukuki adımlar konusunda ilham verdi.

İki konuşmacıya da kolokyuma yaptıkları değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Gün Sevi Gizli

Başkent Üniversitesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesinde düzenlenen 7. Ulusal Geleneksel Öğrenci Kolokyumu, bu yıl “Çevre Adaleti” başlığında gerçekleştirilmiştir. Etkinliğin üçüncü oturumunda “Çevre Ceza Hukuku: Çevre Suçları ve Ekokırım” konusu tartışılmıştır. Oturumda, Ar. Gör. Gün Sevi Gizli “Türk Ceza Hukukunda Çevrenin Korunması: Genel Çerçeve ve Özel Kanunlardaki Görünüm”, Dicle Berfin Kızılkın “Çevre Suçlarında Seyirci Etkisi ve Bireysel Sorumluluk Algısı”, Ezo Ferda Topal “Uluslararası Çevre Hukuku Normlarının Türk Ceza Kanunu’na Projeksiyonu: Çevre Suçlarının Tarihsel ve Karşılaştırmalı Analizi”, Zeynep Ceren Yiğit “Roma Statüsü ve 5. Suç: Ekokırım Suçunun İncelenmesi”, Fatma Berfin Çetin “Çevre Adaleti Bağlamında Roma Statüsü Merkezli Ekokırım Yaklaşımı: Belçika Örneği Üzerinden Türk Hukukunda Kodifikasyon İhtiyacı” konulu tebliğlerini sunmuşlardır.

Bu oturumda çevrenin korunması meselesi, ceza hukukunun *ultima ratio* ilkesi ekseninde çok boyutlu bir perspektifle ele alınmıştır. Sunulan tebliğlerde ulusal mevzuat, sosyal psikoloji ve uluslararası ceza adaleti arasındaki ilişki çevre suçları bağlamında değerlendirilmiştir. Sunulan tebliğler, çevre suçlarının sadece teknik birer kural ihlali değil, insanlığın ortak mirasına yönelik ağır saldırılar olduğunu ve mevcut sistemin bu tehditler karşısında kapsamlı bir dönüşüme ihtiyaç duyduğunu açıkça ortaya koymuştur. Oturumun ilk bölümünde, Türk Ceza Kanunu (TCK) m. 181-184 arasındaki temel suç tipleri ile özel kanunlardaki (Orman Kanunu, Hayvanları Koruma Kanunu vb.) cezai düzenlemeler incelenmiştir.

Oturumun özgün yönlerinden birini oluşturan psikososyal perspektifte ise, hukuki düzenlemelere rağmen çevre suçlarının toplumda neden yeterince “*ihlal edici*” olarak algılanmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Sosyal psikolojideki “*seyirci etkisi*” kavramı üzerinden, sorumluluğun topluma yayılması ve zararın soyutluğu nedeniyle bireylerin müdahale olasılığının azaldığı tespiti yapılmıştır. Bu durum, çevre suçlarıyla mücadelenin sadece hukuki yaptırımlarla değil, bireysel sorumluluğu görünür kılan psikososyal politikalarla desteklenmesi gerektiğini göstermiştir. Son olarak, uluslararası hukukta çevrenin sadece insanın faydalandığı bir nesne olmaktan çıkıp ceza hukuku tarafından doğrudan korunan otonom bir varlık haline geldiği paradigma değişimi tartışılmıştır. Oturum süresince, ekokırım suçunun tarihsel gelişimi uluslararası ceza adaleti arayışları ve kurumsal gelişim süreçleri ışığında irdelenmiş; suçta ve ceza kanunilik ilkesi ışığında ekokırım suçunun unsurları incelenmiştir. Roma Statüsü kapsamında ekokırımın beşinci temel suç olarak kabul edilmesi gerekliliğine dair talepler, mevcut insan merkezli (*antroposentik*) yapının aşılması ve ekosistemin bir hukuk süjesi olarak tanınması açısından kritik bir süreç niteliğinde değerlendirilmiştir.

Oturumun temel çıktıları; Türk çevre ceza hukuku mevzuatının yeknesaklaştırılması yaptırımların caydırıcılığının artırılmasına yönelik tespitler etrafında şekillenmiştir. Uluslararası hukukta tartışılan ekokırım gibi kavramların ve yeni nesil ceza hukuku eğilimlerinin, iç hukuktaki normatif boşlukların olması gereken hukuk perspektifiyle değerlendirilmesine yönelik bilimsel bir zemin sunduğu gözlemlenmiştir. Değerli katkılarıyla sürece hizmet eden tüm katılımcılara teşekkür edilerek oturum sonlandırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı: Ar. Gör. Özgür Sevim

CEKAMER tarafından Çevre Adaleti temasıyla düzenlenen 7. Ulusal Geleneksel Öğrenci Kolokyumunun Çevre Hukukunda Güncel Yaklaşımlar başlıklı 4. oturumunda Arş. Gör. Özgür Sevim, “İklim Değişikliğinin İş İlişkilerine Etkisi: Adil Geçiş Perspektifinden Bir Değerlendirme”; Av. Emine Elif Güner, “Yeşil Kriminoloji Perspektifinden Yapay Zekanın Maddi Döngüsü ve Çevresel Zararlar”; Semanur Kaya, “Hukukun Antroposen Krizi: Nesneleştirilen Doğadan Hak Öznesi Ekosisteme – Ceza Yargılamasında Yeni Bir Aktör Önerisi” başlıklı tebliğlerini sunmuşlardır.

Arş. Gör. Özgür Sevim, iklim değişikliğinin çalışma yaşamını ve istihdam yapısını kökten değiştiren çok boyutlu bir sürece dönüştüğünü analiz etmiştir. Artan sıcaklıklar ve aşırı hava olaylarının iş sağlığı ve güvenliği açısından ciddi riskler doğurduğunu belirten Sevim, çevresel dönüşümün sosyal açıdan adil sonuçlar doğurabilmesi için “adil geçiş” kavramının merkezde yer alması gerektiğini ifade etmiştir. 7552 sayılı İklim Kanunu ile yasal dayanak kazanan bu kavram ışığında; işverenin işçiyi gözetme borcu, yeniden beceri kazandırma programları ve aktif istihdam politikaları gibi mevcut hukuki araçların iklim değişikliğine uyum sürecinde etkin şekilde kullanılmasını önermiştir.

Av. Emine Elif Güner, yapay zekanın teknolojik söylemlerde soyut bir yapı gibi sunulmasına karşın, aslında hammadde ve enerji kullanımına dayalı ağır bir endüstriyel yapı olduğunu dile getirmiştir. Yeşil kriminoloji perspektifiyle yapay zekanın maddi döngüsünü inceleyen Güner; lityum ve kobalt madenciliğinin yarattığı çevresel zararların küresel eşitsizlikler ve görünmez kılınan emek sömürüsü ile doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda, teknolojik gelişmenin ekolojik sınırlar ve emek hakları düzleminde bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi gerektiğini önermiştir.

Semanur Kaya, Roma Hukuku'ndan miras kalan ve doğayı yalnızca bir “eşya” (res) olarak gören “dominium” kavramının ekolojik yıkımı önlemede yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Kaya, modern ceza hukukunda, kâr odaklı tüzel kişilere hukuki kişilik tanınırken, yaşamın temelini oluşturan ekosistemlerin bu statüden dışlanmasının yapısal bir adaletsizlik yarattığına vurgu yapmış, doğanın ceza hukukunda davanın pasif bir nesnesi olmaktan çıkarılıp bir “hak öznesi” olarak tanınmasını önermiştir. Bu doğrultuda, ekosistemlerin yargılamada bizzat temsil edilebilmesi için “Ekolojik Vasi/Temsilci” modelinin teorik temellerini katılımcılarla paylaşmıştır.

BAŞKENT
ÜNİVERSİTESİ